

Tarihsel Ahlâkî Sorumluluk Bağlamında Batı Almanya'nın İsrail Politikası: Altı Gün Savaşı Örneği*

Ahmet BÜLBÜL**

Özet

Federal Almanya ve İsrail aralarındaki ilişkileri “onarma/normalleştirilme” amacıyla 10 Eylül 1952 tarihinde Lüksemburg Anlaşması'nı imzalanmıştır. Böylece Batı Almanya ve İsrail arasındaki ilişkiler sadece “Holokost'un” gölgesinde kalmamış siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda nevi şahsına münhasır bir şekilde gelişmiştir. İsrail devletinin varlığının korunması ve “güvenliğinin” sağlanması Federal Almanya Cumhuriyeti'nin “tarihsel ahlaki sorumluluk politikası” çerçevesinde bu ülkenin dış politikasının en önemli bileşeni olarak yer almıştır. Bu öncelik Bonn'un Tel Aviv ile olan ilişkilerinin keyfiyetini “özel ilişki” olarak tanımlamasına neden olmuştur. Bu makale, Batı Almanya ve İsrail arasındaki ilişkiler bağlamında “Altı Gün Savaşı” sırasındaki Bonn'un izlemiş olduğu politikaları mercek altına almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Federal Almanya Cumhuriyeti, İsrail, Almanya-İsrail İlişkileri, Tarihsel Ahlaki Sorumluluk, Altı Gün Savaşı

The Israel Policy of West Germany Regarding the Historical Moral Responsibility: The Case of the Six-Day Wars

Abstract

Officially started by the Luxembourg Agreement in 1952, Federal Republic of Germany's policy towards Israel has been driven not only purely by political or economic interests, but also by the both principles such as “historical moral responsibility” and the acceptance of the responsibility of the genocide, namely “Holocaust”. The protection of the Israeli statehood and its security became the fundamental pillars of German foreign policy within the framework of the historical moral responsibility. This priority has been defined as a “special relationship” in the German-Israeli relations. This paper will explore the West Germany's Israel policy during the “Six-Day Wars” in 1967 regarding the German-Israeli relations in general terms.

Key Words: Federal Republic of Germany, German-Israeli Relations, Historical Moral Responsibility, Six Day War

Alman dış politikası hiçbir bölgede Orta Doğu'da olduğu kadar ikilemde kalmamaktadır. Almanya, bir bakıma İsrail ile “tarihsel ahlaki sorumluluk” ilkesi temelinde yürüttüğü “özel” ilişkiler ve Arap ülkelerindeki ekonomik ve politik çıkarları yüzünden ikisi arasında tutsak konumundadır. Diğer yandan Alman dış politikası Arap-İsrail çatışmasında sürekli olarak Filistin, İsrail ve ABD arasında bir denge sağlamaya çalışmaktadır. Bu politikada, Batı Almanya'nın, Nazilerin Yahudi halkına yönelik işlediği soykırım suçunun “Holokost - Ha-Shoa / Shoah”¹ tarihi ahlaki sorumluluğunu kabul etmesi

* Bu makaleye getirdiği düzeltme önerileri ve yaptığı tashihlerle çalışmanın bilimsel alt-yapısının gelişmesine önemli katkı sunan Prof. Dr. Fahri Türk Hocama teşekkürü bir borç bilirim.

**Erciyes Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, E-mektup: ahmetbulbul38@hotmail.com

¹ Bu kavram Hitler'in ölüm kamplarında milyonlarca Avrupalı Yahudi'nin ve diğer esirlerin sistematik bir şekilde katledilmesini yani Yahudilere uygulanan “soykırımı” ifade eder. Genelde Anglosakson dünyada kullanılan Holokost'un yanında bu soykırımı tanımlamak için İbranice “felaket” anlamına gelen “Ha-Shoa/Shoah” ise İsraililer ve Fransızlar tarafından tercih edilen bir terimdir [(Bkz. Cleveland, William L., Modern

ve dolayısıyla uluslararası camiada İsrail'i desteklemesi belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Batı Almanya, İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan "Holokost" suçunun ahlaki sorumluluğunun bir sonucu olarak, İsrail'in varlığını ve güvenliğini resmen kendi "varlık nedeni-Staatsrason"² olarak görmektedir.

İsrail, 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulduktan sonra Federal Almanya Cumhuriyeti'ne (Batı Almanya) karşı Yahudi taleplerinin yegâne mercî haline gelmiştir. İsrail ile ilişkilerin "onarılması/normalleştirilmesi" amacıyla iki ülke arasında 10 Eylül 1952'de Lüksemburg Anlaşması "Luxemburg Abkommen/Wiedergutmachungsabkommen"³ imzalanmıştır. Böylece Batı Almanya ve İsrail arasındaki ilişkiler sadece "Holokost'un" gölgesinde kalmamış siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda nevişahsına münhasır bir şekilde gelişmiştir. Dolayısıyla Almanya, bölgede ABD'den sonra İsrail'in en yakın dostu olmuştur.⁴

Bu bağlamda "tarihsel sorumluluk" kavramı üzerinde durulacak olursa aşağıdaki düşünceler dile getirilebilir: Tarihsel sorumluluk, öncelikle tarihsel ahlâkî (moral) felaketler veya tarihi adaletsizliklerle ilişkilendirilmektedir. Tarihsel sorumluluk, tarihsel deneyim/bilinç, tarihsel farkındalık ve ahlâk arasındaki bağlantıya işaret etmektedir. Tarihsel ahlâkî felaketler arasında günümüzde uluslararası camiada özellikle Holokost adı verilen Yahudi soykırımı kabul görmektedir. Demokratik Batı toplumlarında adeta evrensel ahlâkî bir paradigma haline gelen Holokost dünya siyaseti ve uluslararası hukuk üzerinde önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.⁵ Bu yüzden Holokost'tan çıkartılan dersler, hem Almanya'nın tarihsel sorumluluğunun hem de evrensel insan hakları standartlarının neler olması gerektiğine dair önemli bir emsal teşkil etmektedir.⁶ Sorumluluk; Almanya açısından bireysel olmaktan ziyade kolektif bir keyfiyet içermektedir.⁷ İşte bütün Alman hükümetleri İsrail ile ikili ilişkilerini geliştirirken bu kolektif sorumluluk anlayışından hareket etmişlerdir. Yani II. Dünya Savaşı'ndan sonra

Ortadoğu Tarihi, Mehmet Harmancı(Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 289; ayrıca bkz. Berenbaum, Michael, "Holocaust", Encyclopaedia Britannica, 2018, <https://www.britannica.com/event/Holocaust> (09.11.2018)].

² Federal Almanya Şansölyesi Angela Merkel'in 18 Mart 2008'de İsrail Meclisi Knesset'te yaptığı konuşmada: "Benden önceki tüm Federal Alman hükümetleri ve tüm şansölyeler İsrail'in güvenliği için tarihsel bir sorumluluk üstlenmişlerdir. Almanya'nın bu tarihsel sorumluluğu üstlenmesi ülkemin varlık nedeninin bir parçasıdır. Başka bir ifadeyle, İsrail'in güvenliği, Almanya Şansölyesi olarak benim için asla tartışma götürmez bir husustur." ifadesi ile Almanya'nın İsrail'e yönelik değişmeyen politikasını açık bir şekilde dile getirmiştir (Bkz. Rede von Bundeskanzlerin Dr. Angela Merkel vor der Knesset am 18. März 2008 in Jerusalem: Datum: 18. März 2008, Bulletin 26-1. Die Bundesregierung. <https://www.bundesregierung.de/Content/DE/Bulletin/2008/03/26-1-bk-knesset.html>, 08.11.2018).

³ Bu anlaşma her iki ülkenin de tarih sahnesinde bulunmadığı Nazi döneminde işlenen soykırım suçuna yönelik olması ve imzacı taraflar arasında hiçbir diplomatik ilişkinin bulunmaması bakımından uluslararası hukukta nadir örneklerden biri olarak yer almıştır. Bu çerçevede, ilişkilerin "onarılması" ya da "telafi edilmesi" ise Yahudi halkının yaşadığı acıların bir parça olsun tazminat ile hafifletilmesini ifade etmektedir. (Lewan, Kenneth M., "How West Germany Helped to Build Israel", Journal of Palestine Studies Vol. 4, No. 4 (Summer 1975), s. 41-64, s. 41-42, Jstor, Published by: on behalf of the University of California Press Institute for Palestine Studies, <http://www.jstor.org/stable/2535601>, 09.11.2018).

⁴ Mushaben, Joyce Marie, "From Staatsrason to Realpolitik: Reconfiguring German-Israeli Relations", Becoming Madam Chancellor: Angela Merkel and the Berlin Republic, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 84-120, s. 84, <https://doi.org/10.1017/9781108278232.005>, (09.01.2019).

⁵ Rensmann, Lars, "Collective guilt, national identity, and political processes in contemporary Germany." In: Branscombe, Nyla B. and Bertjan Doosje (eds.), Collective guilt: International perspectives. Cambridge University Press, 2004, s. 169-190, s. 169.

⁶ Zimmermann, Rolf, Historische Verantwortung, Heidbrink, Ludger, Claus Langbehn, and Janina Loh, (Hrsg.) Handbuch Verantwortung, Springer-Verlag, Wiesbaden 2017, s. 625-644, s. 625-626.

⁷ Aynı yerde.

hiçbir hükümet soykırımın sorumluluğunu ferdi olarak Hitler'in üzerine atmaya çalışmamıştır. İki ülke arasındaki tüm ilişkiler yumağı; tarihsel deneyim/bilinç, ahlâkî ve reel politiğin bir arada işlenmesi ile oluşan bir tarih anlayışı tarafından şekillenmektedir.⁸

Bu çalışma, yukarıda açıklandığı üzere Batı Almanya'nın Holokost çerçevesinde İsrail'e karşı üstlenmiş olduğu "tarihsel ahlaki sorumluluk" ilkesi mucibince bu ülkenin ne yaptığına bakmaksızın sınırsız siyasi destek verdiği, hatta ekonomik ve askeri yardımlar yaparak adeta bu ülkenin garantörü gibi davrandığı hususlarını bilimsel bir bakış açısıyla irdelemeyi hedeflenmektedir. Bu bağlamda Almanya'nın İsrail'e verdiği desteğin birçok yönü olmasına rağmen, bu çalışmada sadece, Batı Almanya'nın İsrail'e Altı Gün Savaş'ında vermiş olduğu destek "tarihsel ahlaki sorumluluk" nokta-ı nazarından eleştirel bir bakış açısıyla ele alınacaktır. Böylece bu araştırma, mevcut yazında az değinilmiş olan (Batı) Almanya'nın "tarihsel ahlaki sorumluluğu" çerçevesinde Altı Gün Savaş'ındaki tutumuna yönelik eksikliği gidermeye çalışmaktadır.

Çalışmada öncelikli olarak Batı Almanya'nın İsrail'e yönelik "tarihsel ahlâkî sorumluluk" politikasının nasıl oluştuğu, bu politikanın gerçekte neyi ifade ettiği üzerinde durulacaktır. Daha sonra ise Almanya ile İsrail arasındaki özel ilişkinin temellerinin atıldığı Adenauer döneminde iki ülke arasındaki ilişkilerin nasıl şekillendiği ve Almanya'nın İsrail'in varlığı ve güvenliği için bu dönemde ne gibi yardımlar yaptığı gösterilecektir. Son olarak ise, Batı Almanya'nın Altı Gün Savaş'ında sergilemiş olduğu açık İsrail yanlısı tutum, İsrail'in ulusal güvenliği, Alman siyasi liderleri, aydınları, medyası ve toplumu üzerindeki etkileri açısından somut veriler ışığında ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tarihsel Ahlâkî Sorumluluğun Kabulü

Batı Almanya'nın 1949'da kurulması ile birlikte, Nazi dönemi geçmişi ve düşüncesinin tasfiyesine yönelik olarak ilk Şansölye olan Konrad Adenauer, Nazi rejiminin işlediği suçlarından doğan sorumluluğu kabul edip⁹, yaşanan acıların telafisi için girişimler başlatmıştır.¹⁰ Hem İsrail (kurbanlar ülkesi) hem de Batı Almanya (failler ülkesi) kamuoylarında iki ülke arasında oluşturulmaya çalışılan uzlaşmaya yönelik büyük bir direnç olmasına karşın, iki tarafın seçkinlerince başlatılan bu süreç günümüzde hâlen başarıyla devam ettirilmektedir.¹¹ Adenauer, Almanya'yı içine düştüğü siyasi, ekonomik,

⁸ Banchoff, Thomas, "Historical Memory and German Foreign Policy: The Cases of Adenauer and Brandt." German Politics & Society Vol. 14, No. 2 (39), Summer 1996, s. 36-53, s. 36, Jstor, Published by: Berghahn Books, <http://www.jstor.org/stable/23736443> (10.11.2018), Zimmermann, a.g.e., s. 627.

⁹ Adenauer 7 Eylül 1951 tarihinde, Alman Meclisi Bundestag'da yapmış olduğu konuşmada: "Federal hükümet ve Alman halkının büyük çoğunluğu ile birlikte, Nasyonal Sosyalizm döneminde Almanya ve işgal edilmiş topraklarda Yahudilere karşı işlenmiş tarifsiz acının farkındayız. [...] Alman halkı adına, bireysel taleplerin mevcut olmadığı günümüzde, Yahudilerin uğramış oldukları maddi zararların karşılanması için tazminat ödemeye kararlıyız. [...] Federal hükümet, vatansız kalan pek çok Yahudi mülteciyi kabul eden Yahudi ve İsrail devleti temsilcileri ile birlikte bitmek bilmeyen manevi acının hafifletilmesine giden yolu kolaylaştırmak için maddi tazminat sorununa bir çözüm getirmeye hazırdır" ifadeleriyle Almanya'nın tazminat için tarihsel sorumluluğunu açık bir şekilde beyan etti (Deutsche Botschaft Tel Aviv: Historische Verantwortung 21.02.2018, <https://tel-aviv.diplo.de/il-de/service/-/1605988> (10.11.2018), Witzthum, David, "Unique dilemmas of German-Israeli relations. A political avoidance of tragedy.", Chubin, Shahram (Ed.), Germany and the Middle East. Patterns and Prospect. Burns & Oates, London 1992, s. 55-92, s. 59).

¹⁰ Hünsele, Peter, Die außenpolitischen Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu den arabischen Staaten von 1949-1980, Vol. 143, P. Lang, Frankfurt am Main 1990, s. 21-22.

¹¹ Asseburg, Muriel, "Fifty years of German-Israeli diplomatic relations: whither the miracle of reconciliation?." In: Stiftung Wissenschaft und Politik SWP Comments 27, May 2015, s. 1, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2015C27_ass.pdf, (11.11.2018).

toplumsal ve ahlâkî buhrandan kurtarmayı ve genç Alman devletinin uluslararası alanda meşruiyetini ve güvenliğini sağlamayı amaçladığından, ülkesini nasyonal sosyalist düşüncelerden arındırma ve Nazi rejimi tarafından işlenen caniliklerin telafisi yönünde bir dış politika izlemiştir.¹² Almanların Yahudilere karşı işlemiş oldukları insanlık suçu konusunun Alman demokrasisinin ciddi bir sınavı olacağını ifade eden Adenauer'ın İsrail politikası tarihsel ahlaki sorumluluk anlayışı çerçevesinde gelişmiştir.¹³ Bu çerçevede 1952'de imzalanan Lüksemburg Anlaşması aslında, İsrail'e Nazi zulmünün mağdurlarının uğradıkları zararların giderilmesi (kan parası - Blutgeld) amacıyla yüksek bir savaş tazminatı ödenmesini öngörüyordu. Bu anlaşma ayrıca Almanya'nın ikili ilişkilerde ve uluslararası camiada İsrail'in güvenliği için var gücüyle çalışması sonucunu doğurmuştur.¹⁴

Günümüzde Federal Almanya'da tarihsel ahlâkî sorumluluk ilkesi çerçevesinde şekillenen Almanya ve İsrail arasındaki özel ilişkilere yönelik bir takım eleştiriler vardır. Özellikle bu eleştirilerin başında, Batı Almanya'nın İsrail'e karşı hissettiği bu tarihsel sorumluluk politikasında ne kadar samimi olduğu hususu gelmektedir. Ayrıca bu politikada Bonn'un 1955 yılına kadar Müttefik Yüksek Komisyonu (ABD, İngiltere ve Fransa) üyeleri tarafından etkilenip etkilenmediği noktası da önemlidir.¹⁵ Başka bir ifadeyle; Adenauer İsrail'e karşı tarihsel ahlaki sorumluluk politikasını ABD başta olmak üzere işgal güçlerinin yönlendirmesiyle mi kabul etmiştir? Yoksa bu politikada gerçekten de ahlâkî değerler mi önemli bir rol oynamıştır?¹⁶ Ayrıca Adenauer'ın Almanya'nın bağımsız bir dış politikaya sahip olması ve uluslararası imajını düzeltebilmesi amacıyla Yahudi yanlısı (Semitik) bir tutum sergilediği yani bu konuyu "siyasi bir araç" olarak kullanıldığı yönünde iddialar mevcuttur.¹⁷

Batı Almanya'nın doğuşunda ve benimsediği önemli siyasi, askeri, ekonomik ve ideolojik kararlarda ABD belirleyici bir rol oynamıştır.¹⁸ Washington, Bonn'un ekonomik olarak kalkınmasını desteklemek suretiyle bu ülkeyi Batı ittifakının önemli bir ülkesi haline getirmeye çalışmıştır. Almanya'nın Marshall yardımları çerçevesinde desteklenmesi buna örnek olarak verilebilir. Buna karşılık Bonn'a gelince, Washington'un tüm temel ideolojik yaklaşımlarını benimsedi ve bu ülkeyi, sadık ve güvenilir bir müttefik olarak gördü.¹⁹ Ayrıca Batı Almanya, ABD'nin desteğine olan ihtiyacı ve bağımlılığı noktasında; ABD hükümeti ve ekonomisi üzerinde etkin bir güç olan Yahudi lobisini göz ardı

¹² Belkin, Paul, "Germany's Relations with Israel: Background and Implications for German Middle East Policy." Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, January 19, 2007, s. 2. <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a464690.pdf>, (12.11.2018).

¹³ Weingardt, Markus A., "Deutsche Israelpolitik: Etappen und Kontinuitäten." Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ 15/2005, Bonn, 11. April 2005, Bundeszentrale für politische Bildung 4.4.2005 S. 22-31, s. 22, <http://www.bpb.de/apuz/29124/deutsche-israelpolitik-etappen-und-kontinuitaeten?p=all>, (12.11.2018).

¹⁴ Belkin, a.g.e., s. 2.

¹⁵ Niclauß, Karlheinz, Kanzlerdemokratie: Regierungsführung von Konrad Adenauer bis Angela Merkel, Springer-Verlag, 3. Auflage, Wiesbaden 2015, s. 58.

¹⁶ Stein, Shimon, "Germany-Israel Relations: Unique or Normal?" The Institute for National Security Studies INSS Insight No. 1030, March 7, 2018, s. 1, <http://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2018/03/No.-1030.pdf> (12.11.2018), Stauber, Roni, "Realpolitik" and the Burden of the past: Israeli Diplomacy and the 'Other Germany'", Israel Studies Vol. 8, No. 3, Israel and the Holocaust (Fall 2003), s. 100-122, Jstor, Published by: Indiana University Press, <https://www.jstor.org/stable/30245619>, (12.11.2018).

¹⁷ Kauders, Anthony D., "History as censure: "Repression" and "philo-Semitism" in postwar Germany", History & Memory Vol. 15, No. 1 (Spring/Summer 2003), s. 97-122, s. 110, Jstor, Published by: Indiana University Press, <http://www.jstor.org/stable/10.2979/HIS.2003.15.1.97>, (12.11.2018).

¹⁸ Witzthum, a.g.e., s. 62.

¹⁹ Aynı yerde.

etmeyerek, İsrail ve Yahudiler ile ilişkilerinde ABD'nin "iç siyasetini" gözetmek zorunda kaldı.²⁰

Peter Hünseler; Batı Almanya'nın İsrail ile imzalamış olduğu Lüksemburg Tazminat Anlaşması'nda Batılı müttefiklerin (özellikle ABD) doğrudan bir etkilerinin olmadığını dile getirmektedir.²¹ Ancak Batı Almanya'nın 1955 yılına kadar Müttefik Yüksek Komisyonu tarafından kontrol edildiği ve müstakil bir Dış İşleri Bakanlığı bile bulunmadığı dikkate alındığında, Almanların bu konuda müttefiklere danışmadan herhangi bir karar alamayacağı görülmektedir. Bu çerçevede, Adenauer 8 Eylül 1952 tarihinde Suriye Büyükelçisi Hamawi ile yaptığı görüşmede ülkesinin hareket serbestliği olmadığını ve ABD'nin baskısı altında bulunduğunu belirtmiştir. Diğer yandan Alman Dış İşleri Bakanlığı yetkilisi Hasso von Etdorf ise 2 Ekim 1952'de Mısır'ın Frankfurt Başkonsolosu'na, yabancı devletlerin İsrail'e tazminat ödenmesi için ülkesine baskı yaptıklarını ifade etmiştir.²² Bu bilgiler ışığında, Mısır ve Suriye hükümetleri, Washington'un Bonn'u İsrail ile böyle bir anlaşma yapmaya zorladığı sonucuna varmışlardır. Ancak ABD Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından yayımlanan 1958 tarihli bir raporda, Washington'un Bonn'a söz konusu anlaşmayı imzalamaya yönelik herhangi bir baskı yapmadığı belirtilerek, Almanların aksi yönde görüşler ileri sürerek Araplara karşı "ikiyüzlü" bir politika izlediklerinin altı çizilmiştir. Almanlar böylece Araplardan gelebilecek tepkileri azaltmayı amaçlamışlardır.²³

Alman halkının çoğunluğunda devam eden antisemitizm düşüncesi²⁴, Batı Almanya'nın meşrutiyetini ve güvenilirliğini Batılı müttefiklerine kabul ettirme isteği²⁵ ve Soğuk Savaş'ın getirdiği koşullar göz önüne alındığında, Alman-İsrail ilişkilerinin temelini oluşturan tarihsel ahlâkî sorumluluk ilkesinin kabulünde; Nazilerin işlemiş oldukları suçlardan dolayı duyulan pişmanlık, Batılı müttefiklerin etkisi ve uluslararası konjonktürün (Almanya'nın Batı'ya entegrasyonu ve Atlantik dayanışması) belirleyici olduğu söylenebilir.²⁶

Bu bağlamda Almanya Demokratik Cumhuriyeti'ne (Deutsche Demokratische Republik-DDR) gelinecek olursa aşağıdaki mütalaa yapılabilir: Nazi geçmişiyle hesaplaşma her iki Almanya'nın anlaşmazlık noktalarından sadece birini oluşturuyordu.²⁷ Federal Almanya Cumhuriyeti, Nazi rejiminin işlemiş olduğu suçlar nedeniyle İsrail ve Yahudilere karşı tarihi ahlâkî sorumluluk çerçevesinde bu ülkeyle ikili ilişkileri

²⁰ Weingardt, 2005, a.g.e., s. 22-23; Hünseler, a.g.e., s. 22.

²¹ Hünseler, a.g.e., s. 22.

²² Wolffsohn, Michael, "Das deutsch-israelische Wiedergutmachungsabkommen von 1952 im internationalen Zusammenhang", Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte, Jahrgang 36. Heft 4. Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 1988, s. 691-731, s. 693, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1988_4_3_wolffsohn.pdf (12.11.2018).

²³ Wolffsohn, a.g.e., s. 694.

²⁴ Krell, Gert, "Shadows from the Past: the Nazi-Regime, the Holocaust, and Germany's Relationship towards the Israeli-Palestinian Conflict", PRIF Working Paper, No. 26, Leibniz-Institut Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK), November 2015, s. 2. https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_publicationen/PRIF_WP_26.pdf, (10.11.2018).

²⁵ Batı Almanya ve İsrail'in Lüksemburg Tazminat Anlaşması'nı imzalamaları Batı'da memnuniyetle karşılandı. Adenauer, bu anlaşmayla Almanya'nın "ahlaki yükümlülüğünü" yerine getirdiğini ve bu anlaşma ile uluslararası camiaya giriş kartı elde ettiğini söylemiştir. Federal Almanya bu anlaşmanın imzalanmasından iki yıl sonra, Paris Anlaşmaları gereğince dış politikada egemen bir devlet haline geldi ve NATO'ya üye olarak kabul edildi (Weingardt, Markus A. s. 24).

²⁶ Witzthum, a.g.e., s. 59-69, Asseburg, a.g.e., s. 1, Weingardt, 2005, a.g.e., s. 23-24, Hünseler, a.g.e., s. 21-22.

²⁷ Billon, Laure, "La RDA face au génocide juif ou la Shoah sous silence", s. 1, http://chs.univ-paris1.fr/genocides_et_politiques_memorielles/RDA.pdf, (12.11.2018).

normalleştirme doğrultusunda önemli adımlar atmasına rağmen; 1949'da SCCB tarafından kurulan DDR kırk yıllık tarihi boyunca İsrail devleti ile diplomatik ilişkiye girmemiş ve Nazilerin işlediği suçlara karşı tazminat ödemeyi kabul etmemiştir.²⁸ Bu yüzden DDR yönetimi, Lüksemburg Tazminat Antlaşması'nı sert bir şekilde eleştirdiği gibi bu antlaşmaya karşı bir de karalama kampanyası yürütmüştür. Ayrıca Doğu Almanya ve Doğu Bloku Ülkeleri, İsrail'i Orta Doğu'da emperyalizm uşağı olarak kabul etmiştir.²⁹ Doğu Almanya'ya göre; İsrail'in Nazilerin işlediği suçlardan dolayı hiçbir bir hukuki ve resmi talepte bulunma hakkı yoktu. Çünkü söz konusu bu devlet bu suçların işlendiği tarihten sonra uluslararası hukukun bir süjesi haline gelmiştir. Dolayısıyla İsrail'e yapılacak herhangi bir tazminat ödemesi sadece uluslararası kapitalist sisteme fayda sağlayacaktı. Bunun haricinde DDR yönetimi açısından Nazi döneminin asıl kurbanları Yahudilerden ziyade komünistlerdi.³⁰ Doğu Almanya'nın İsrail'in taleplerini kabul etmemesinde her iki ülkenin de farklı bloklarda yer alması belirleyici olmuştur.³¹

İki Almanya ve İsrail'in Kurulması

Nazi Almanyası'nın (Drittes Reich) 8 Mayıs 1945'te koşulsuz teslim olmasından sonra Almanya ve başkenti Berlin savaşın galipleri (ABD, İngiltere, Fransa ve SSCB) tarafından nüfuz bölgelerine ayrılarak işgal edilmiştir.³² Almanya, savaş sonunda sadece işgal edilmekle kalmayıp bazı toprak kayıplarını da sineye çekmek zorunda kalmıştır.³³ Versay Antlaşması sonucunda silahsızlandırılan ve yüksek savaş tazminatı ödemeye mahkûm edilen Almanya adeta yok olmanın eşiğine getirilmişti.³⁴

Diğer yandan Almanya "Müttefik Yüksek Komisyonu" (Allierte Hohe Kommission - AHK) ve "Sovyet Kontrol Komisyonu" (Sowjetische Kontrollkommission - SKK) tarafından 1950'li yılların ortasına kadar işgal tüzüğü çerçevesinde yönetilmiştir. Batılı devletlerin kendi işgalleri altındaki toprakları birleştirerek Federal Almanya Cumhuriyeti'ni kurmaları, Doğu Almanya topraklarında DDR'nin kurulmasıyla sonuçlandı. Söz konusu iki ülke de işgal kuvvetlerinin dikte ettiği siyasal sistemi kabul etmek zorunda kalmıştır. Batı'da liberal demokrasi düşüncesi hüküm sürerken Doğu'da ise

²⁸ Muth, Ingrid, Die DDR-Aussenpolitik 1949-1972: Inhalte, Strukturen, Mechanismen. Ch. Links Verlag, 2. Auflage Berlin 2001, s. 7; Asseburg, a.g.e., s. 1; Billon, a.g.e., s. 2-3.

²⁹ Osterer, Oren, Das Israelbild in Tageszeitungen der DDR. Diss. Yayınlanmış Doktora Tezi, LMU, München, 2014, s. 49, https://edoc.ub.uni-muenchen.de/16472/1/Osterer_Oren.pdf, (12.11.2018).

³⁰ Nazi döneminde zulüm görenler sadece Yahudiler değildi. Aksine bu dönemde komünistler, çingeneler, muhalifler vb. farklı gruplar da eziyetlere maruz kaldı. Ancak Batı Almanya bu eziyet gören halklardan sadece Yahudilere tazminat ödemiş ve diğer grupları göz ardı etmiştir. Esasında bu durum Batı Almanya'nın üstlenmiş olduğu tarihi ahlâkî sorumluluk üzerine tartışma doğmasına yol açmıştır (Postone, Moishe, "Anti-Semitism and National Socialism: Notes on the German Reaction to "Holocaust", New German Critique No. 19, Special Issue 1: Germans and Jews (1980), s. 97-115, s. 98, Jstor, Published by: Duke University Press, <https://www.jstor.org/stable/487974>, 12.11.2018).

³¹ Armaoğlu, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, s. 484, Billon, Laure, s. 2-3.

³² Çam, Esat, Çağdaş Devlet Sistemleri, Der Yayınları, İstanbul 2000, s. 285, Colschen, Lars, Deutsche Außenpolitik. Vol. 3195. UTB, Paderborn 2010, s. 121.

³³ Ostgebiete (Doğu bölgesi) olarak adlandırılan Oder ve Niese nehirlerinin doğusundaki topraklar kaybedilmiş, Saarland ise Fransa'ya bırakılmıştır.

³⁴ Maull, Hanns W., "Die prekäre Kontinuität: Deutsche Außenpolitik zwischen Pfadabhängigkeit und Anpassungsdruck." In: Manfred G. Schmidt/ Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), Regieren in der Bundesrepublik Deutschland, Innen- und Außenpolitik seit 1949, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, s. 421-445, s. 422, Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf, Handbuch zur deutschen Außenpolitik. Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, S. 30.

Marksist-Leninist ideoloji belirleyici olmuştur.³⁵ Batı Almanya çok partili demokratik bir sisteme geçerken, Doğu Almanya ise “Almanya Sosyalist Birlik Partisi” (SED)³⁶ adlı partinin belirleyici olduğu totaliter/otoriter bir yönetim tarzını benimsemek durumunda kalmıştır.³⁷

Siyonist hareketlerin yoğun faaliyetleri sonucunda İngiltere’nin büyük desteğiyle elde edilen “Balfour Deklarasyonu” (1917) Yahudilerin Filistin’e yönelik göçlerini hızlandırmış ve II. Dünya Savaşı dönemine kadar bu topraklarda Yahudi nüfusu hatırı sayılır bir orana ulaşmıştır. Bu şartlar altında David Ben Gruion, 14 Mayıs 1948 tarihinde İsrail’in kurulduğunu ilân etmiştir.³⁸ Böylece İsrail dünyada Yahudilerin menfaatlerini savunan yegâne devlet haline gelmiştir. Diğer yandan 1949 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti kurulduğunda, İsrail ve Yahudiler açısından ilk etapta Almanya ile resmi ilişkiler kurmak mümkün değildi. Çünkü Almanya’yı “faillerin ülkesi” olarak gören İsrail’de Alman karşıtlığı ulusal politika olarak şekillenmişti.³⁹ Yukarıda ortaya konulduğu gibi iki ülke ilişkileri Bonn’un tarihsel sorumluluğunun gereği olarak Naziler döneminde Yahudilere karşı işlenmiş olan insanlık suçunu ve tazminat ödemeyi kabul etmesinden sonra sorunsuz bir şekilde gelişmeye başlamıştır.

Altı Gün Savaşı’na Kadar Almanya-İsrail İlişkileri

Batı Almaya ve İsrail arasındaki ilişkiler, Adenauer’ın, “Şansölye demokrasisi” (Kanzlerdemokratie) ve “Batı ile bütünleşme” (Westbindung) gibi kavramlar çerçevesinde şekillendirdiği siyaseti temelinde gelişti.⁴⁰ Yukarıda vurgulandığı gibi iki ülke arasındaki ilişkileri rayına sokan antlaşma 10 Eylül 1952 tarihinde imzalanan Lüksemburg Antlaşması olmuştur. Bu antlaşma çerçevesinde Batı Almanya İsrail’e 3,5 milyar dolarlık tazminat ödemeyi taahhüt etmiştir.⁴¹ İlk yıllarda İsrail, Almanya’nın ikili ilişkileri başlatma isteğini geri çevirmiştir.⁴² Ardından 1955 yılına gelindiğinde İsrail, Batı Almanya ile ikili ilişkiler kurmaya sıcak bakmıştır. Ancak bu kez Arap ülkelerinin DDR’yi tanımasından korkan Batı Almanya “Hallstein Doktrini”⁴³ gereğince İsrail’in bu isteğini geri çevirmek zorunda

³⁵ Glaessner, Gert-Joachim, German democracy: from post-World War II to the present day, Berg, Oxford – New York 2005, s. 6.

³⁶ Almanya Sosyalist Birlik Partisi (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands - SED).

³⁷ Doğu Almanya’nın yönetim şekli hakkındaki tartışmalar için bkz. Gräßler, Florian, War die DDR totalitär?. Nomos Verlagsgesellschaft GmbH & Co. KG, Band 30, Baden-Baden 2014.

³⁸ Timm, Angelika, “Israel - Die Gründung des Staates Israel”, In: Bundeszentrale für politische Bildung (bpb) 28.3.2008, <http://www.bpb.de/internationales/asien/israel/44995/gruendung-des-staates-israel>, (13.11.2018).

³⁹ Bu dönemde karşılıklı olarak bir Alman’ın İsrail’e, bir İsraillinin ise Almanya’ya gitmesi yasaklandı. 1956 yılına kadar İsrail pasaportlarında “Almanya haricinde” geçerlidir ibaresi yer alıyordu. Ayrıca İsrailli diplomatların Alman meslektaşları ile temas kurlmaları, Almanya ile ticaret yapılması dahi yasaktı. Almanca “Nazi dili” olarak ilân edilmiş ve kullanımı kamusal alanda yasaklanmıştır (Neuberger, Benyamin, “Israel und Deutschland.” Emotionen, Realpolitik und Moral, Aus Politik und Zeitgeschichte, APuZ 15/2005, Bonn 11.04.2005, Bundeszentrale für politische Bildung 04.04.2005, s. 14-22, s. 14, <http://www.bpb.de/apuz/29122/israel-und-deutschland-emotionen-realpolitik-und-moral?p=all>, 13.11.2018).

⁴⁰ Reinicke, Andreas, “German-Israeli relations”, Perthes, Volker (Ed.), Germany and the Middle East: Interests and Options, Heinrich Böll Foundation, 2003, s. 78-89, s. 78, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/GermanyAndTheMiddleEast_mitKopierschutz.pdf, (13.11.2018).

⁴¹ Belkin, a.g.e., s. 2.

⁴² Feldman, Lily Gardner, Germany’s foreign policy of reconciliation: from enmity to amity, Rowman & Littlefield Publishers, New York 2012, s. 137.

⁴³ Federal Almanya DDR’nin bağımsız bir devlet olarak üçüncü ülkeler tarafından tanınmasını engellemek için Aralık 1955’te “Hallstein Doktrini” olarak tarihe geçen stratejisini açıklamıştır. Bu doktrin ile birlikte

kalmıştır. Bu durum 1965 yılına kadar sürmüştür.⁴⁴ Ancak iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmaması ve Arap ülkelerinin protestoları Batı Almanya'yı, İsrail'i siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda desteklemekten alıkoymamıştır.

Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirmesinden sonra İngiltere, Fransa ve İsrail'in Ekim 1956'da bu ülkeye karşı başlattıkları savaşta Batı Almanya tarafsız olduğu ilân ederek bu sorunun barışçıl bir şekilde çözülmesi için çaba gösterdi.⁴⁵ Ancak, İsrail'in işgal ettiği Mısır topraklarından geri çekilmesine yönelik olarak ABD ve Arap ülkeleri tarafından Lüksemburg Antlaşması çerçevesinde İsrail'e yapılan kalkınma yardımlarının durdurulması çağrılarına olumlu yanıt vermedi. Adenauer İsrail politikasının; “*günlük politik kaygılara tabi olmayan ilkeli, ahlâkî temelli bir politika olduğunu*” belirterek bu ülkeyi desteklemeye ve maddi yardımlara devam etti.⁴⁶ 1957 yılında ABD'nin baskısı ile Sina'dan çekilen ve bu ülkenin silah boykotuna maruz kalan İsrail silah ihtiyacını (nükleer teknoloji dâhil) karşılamak için Fransa ve büyük oranda Batı Almanya'ya yönelmiştir.⁴⁷

1952 yılından sonra Batı Almanya ve İsrail arasındaki askeri ilişkiler sızrama yapmıştır. İki ülke arasında 1956/57 yılında gizli olarak yapılan ilk silah anlaşması çerçevesinde Bremer Jacht & Bootswerft Burmester Firmasının üretmiş olduğu iki adet devriye botu İsrail'e verilmiştir ki bu gemiler 1980 yılına kadar İsrail Deniz Kuvvetleri envanterinde yer almıştır.⁴⁸ Bu anlaşma mucibince Batı Almanya 1964 yılına kadar İsrail'e yüklü miktarda silah sevkiyatı da yaptı.⁴⁹ Almanya'nın İsrail'e vermiş olduğu bu askeri destek aslında tek yönlü değildi. İsrail de Süveyş Krizi sırasında Sovyet silah teknolojisi hakkında elde ettiği istihbaratı Almanya ile paylaşarak bu ülkenin Ruslara karşı önemli bir avantaj elde etmesine yardımcı oldu. Buna ek olarak İsrail, Almanya'ya mühimmat, üniforma ve en önemlisi de İsrail yapımı UZİ makineli tüfekleri ihraç etti.⁵⁰

1964 yılında Ludwig Erhard hükümeti döneminde Batı Almanya ile İsrail arasında yapılmış olan gizli silah antlaşmasının ortaya çıkması, Bonn'un Orta Doğu politikasının neredeyse tamamen çökmesine neden oldu.⁵¹ Bu durum Mısır başta olmak üzere Arap ülkelerinin Federal Almanya'ya karşı büyük tepki göstermelerine neden olmuş ve bu ülkeler tarafından DDR'nin tanınması tehlikesi ortaya çıkmıştır.⁵² Almanya'nın Orta Doğu politikasındaki bu başarısızlıkta, ahlâkî sorumluluk ve Batı ile bütünlüşme çerçevesinde

Batı Almanya DDR'yi egemen bir devlet olarak tanıyan ve onunla diplomatik ilişkiler başlatan üçüncü ülkelerin bu adımlarını “düşmanca bir hareket” olarak göreceğini ilân etti. Bunun haricinde Bonn, Doğu Berlin ile ilişki kuran ülkelerle diplomatik ilişkiye girilmeyeceğini veya mevcut ilişkilerini keseceğini (Sovyetler Birliği hariç) bildirdi (Bkz. Kilian, Werner, Die Hallstein-Doktrin: Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955-1973: Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien. Vol. 7. Duncker & Humblot, 2001, s. 20).

⁴⁴ Wolffsohn, Michael & Brechenmacher, Thomas, “Israel”, Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann, and Reinhard Wolf, Handbuch zur deutschen Außenpolitik. Vol. 306. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 506-520, s. 508; Feldman, a.g.e., s. 137.

⁴⁵ Abediseid, Mohammad, Die deutsch-arabischen Beziehungen: Probleme und Krisen. Vol. 15, Zeitpolitik, Seewald Verlag, Stuttgart 1976, s. 108.

⁴⁶ Weingardt, 2002, a.g.e., s. 113-114

⁴⁷ Steininger, Rolf, Germany and the Middle East: From Kaiser Wilhelm II to Angela Merkel. Berghahn Books, 2018, s. 79, 158.

⁴⁸ Serr, Marcel, “Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation”, Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ 6/2015, Bonn, 02.02.2015, Bundeszentrale für Politische Bildung 30.01.2015, s. 23-28, s. 24, <http://www.bpb.de/apuz/199900/zur-geschichte-der-ruestungskooperation?p=all>, (13.11.2018).

⁴⁹ Steininger, Rolf, 2018, s. 158; Serr, a.g.e., s. 24.

⁵⁰ Serr, a.g.e., s. 25.

⁵¹ Hünseler, a.g.e., s. 142; Weingardt, 2005, a.g.e., s. 25.

⁵² Serr, a.g.e., s. 25.

takip edilen politika ve DDR'nin tanınmamasına (Nichtanerkennungspolitik) yönelik izlenen politikanın uyumsuzluğu önemli bir rol oynamıştır.⁵³

Batı Almanya hükümeti uluslararası tepkilerin artması üzerine Şubat 1965'te bir açıklama yaparak çatışma bölgelerine silah göndermeyeceğini ve İsrail'e silah sevkiyatı yapmayacağını duyurmak zorunda kaldı.⁵⁴ Batı Almanya, İsrail'i silah yerine sivil mallar sevk etme hususunda ikna etmeye çalıştıysa da, İsrail Almanların şantajlara boyun eğdiğini belirterek gönderilmesi gereken silah sistemlerinin tesliminde ısrar etti.⁵⁵ İsrail Başbakanı Levi Eşkol İsrail Meclisi Knesset'te yaptığı açıklamada: “*Almanya, benzeri görülmemiş ağır bir sorumluluk taşıyor. İsrail'in güvenliği için gerekli donanımına yardımcı olmak onun görevidir; sadece tazminat ve zararın ödenmesi bu yükümlülüğün yerine geçemez*” sözlerini sarf ederek Almanya'nın İsrail'e karşı tarihsel ahlâkî sorumluluğunu hatırlatarak İsrail'in paradan çok acilen silaha ihtiyacı olduğunu vurgulamıştır.⁵⁶

Batı Almanya, DDR ve Arap devletlerinin tepkilerini azaltmak için İsrail'e silah ve mühimmat sevkiyatı yerine 140 milyon marklık bir meblağ ödedi. Buna rağmen DDR Devlet Başkanı Walter Ulbricht Şubat 1965'te Mısır'ı ziyaret ederek bu ülkeyle çeşitli ikili anlaşmalar yaptı.⁵⁷ İsrail ile ilişkilerin soğuması, Hallstein Doktrini'nin Alman dış politikası üzerindeki kısıtlayıcı etkisi, ahlâkî sorumluluk ilkesine uyma zorunluluğu ve ulusal/uluslararası baskıların artması, Arapların DDR ile iyi ilişkiler kurmaya başlaması, Almanya'yı İsrail ile resmi ilişkiler kurmaya itti.⁵⁸ Sonuçta Batı Almanya, Alman milletinin yegâne temsilcisi olduğu iddiasından vazgeçerek İsrail ile diplomatik ilişkiler kurmayı, “kendi milli menfaati için elzem bir mesele” dolayısıyla tarihsel ahlaki sorumluluğunun bir gereği olarak kabul etti.⁵⁹ Bu mütaalar doğrultusunda Batı Almanya 12 Mayıs 1965 tarihinde İsrail'i diplomatik olarak tanıyan ülkeler arasına katıldı.⁶⁰ Diğer yandan Batı Almanya'nın İsrail ile diplomatik ilişkiler tesis etmesinden bir gün sonra Mısır, Suriye, Irak, Cezayir, Irak, Lübnan, Ürdün, Yemen, Sudan ve Suudi Arabistan gibi Arap Birliği'ne üye ülkeler Batı Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir.⁶¹

Altı Gün Savaşı

Esasında Altı Gün Savaşı, 1948-49 yıllarında İsrail'in kuruluşu nedeniyle yapılan Arap-İsrail Savaşı ve 1956 yılında yaşanan Süveyş Savaşı'ndan sonra vuku bulan üçüncü Arap-İsrail savaşıdır.⁶² Süveyş Krizi'nden sonra Orta Doğu ülkeleri arasındaki dengeler bozulmuş, bölge ABD ve SSCB arasında bir güç mücadelesine dönüşmüştür. Doğu-Batı çatışması çerçevesinde ABD'nin İsrail'i, SSCB'nin Arap devletlerini desteklemeleri İsrail ve Arap ülkeleri arasındaki gerilimleri ve çatışmaları daha da tırmandırmıştır.⁶³

⁵³ Hünseler, a.g.e., s. 142.

⁵⁴ Wolffsohn, & Brechenmacher, a.g.e., s. 509.

⁵⁵ Serr, a.g.e., s. 25.

⁵⁶ Serr, a.g.e., s. 25; Weingardt, 2005, a.g.e., s. 25.

⁵⁷ Hünseler, a.g.e., s. 149; Wolffsohn, & Brechenmacher, a.g.e., s. 509; Serr, a.g.e., s. 25.

⁵⁸ Feldman, a.g.e., s. 137-138; Weingardt, 2005, a.g.e., s. 25; Hünseler, a.g.e., s. 152-153.

⁵⁹ Feldman, a.g.e., s. 138.

⁶⁰ Belkin, a.g.e., s. 2-3; Wolffsohn, & Brechenmacher, a.g.e., s. 510.

⁶¹ Hünseler, a.g.e., s. 155.

⁶² Steininger, Rolf, Der Nahostkonflikt. Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main 2003, s. 89-93; Ulfkotte, Udo K., Interessenspezifische Nahostpolitik der Grossmächte im Nahen Osten 1948-1979: sowjetische, amerikanische, französische und britische Waffenexporte an die Nahost-Staaten Israel und Ägypten in den Jahren 1948 bis 1979, im Kontext der Nahostpolitik der Geberländer, unter besonderer Berücksichtigung der damit angestrebten Einflussnahme, Haag+ Herchen, 1984, s. 3-10; Walt, Stephen M., The origins of alliance. Cornell University Press, New York 1990, s. 93.

⁶³ Aynı yerde.

Altı Gün Savaşı, 5 Haziran 1967 sabahı İsrail'in sürpriz bir baskınla Mısır hava kuvvetlerine ait uçakların neredeyse tamamını tahrip etmesiyle başlamıştır. İsrail, Mısır (*Birleşik Arap Cumhuriyeti - BAC*), Suriye ve Ürdün'e karşı yürütmüş olduğu savaşı⁶⁴ Alman ordusunun İkinci Dünya Savaşı'nda Polonya'ya karşı yaptığı yıldırım savaşı taktiğiyle⁶⁵ 10 Haziran'da kesin bir şekilde kazanmayı başarmıştır.⁶⁶ Bu savaşın sonunda İsrail, Sina (Mısır) Golan Tepeleri (Suriye), Batı Şeria ve Doğu Kudüs (Ürdün) ve Gazze Şeridi (Filistin) gibi bölgeleri topraklarına katarak⁶⁷ bir anlamda ülkesinin ikinci kuruluşunu gerçekleştirmiştir.⁶⁸ Sadece altı gün süren bu kısa savaşın etkileri ve yansımaları günümüze kadar sürmüştür.⁶⁹

Bu savaşın sonunda Ürdün'ün doğu bölgelerine yaklaşık 500.000 Filistinlinin yerleşmesi ciddi bir göçmen sorununa neden olmuştur. Ayrıca Filistinlilerin İsrail'in hâkimiyeti altında yaşamak zorunda kalmaları, BM kararlarına rağmen İsrail'in işgal ettiği topraklardan çıkmaması ve Filistin toprakları üzerinde Yahudi yerleşim yerleri kurmaya devam etmesi daha sonra Arap-İsrail çatışması veya Orta Doğu sorunu olarak bilinen uluslararası sorunun temelini oluşturmuştur.⁷⁰ Bu savaşın diğer önemli bir sonucu ise İsrail'in varlığını ve bölgedeki kalıcılığını diğer Arap devletlerine kabul ettirmesi olmuştur.⁷¹

Batı Almanya'nın Tutumu

İsrail ve Federal Almanya arasındaki “özel ilişkiyi” uluslararası ilişkiler bağlamında değerlendiren Carole Fink'e göre; Altı Gün Savaşı Almanya ve İsrail arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktasıdır. Fink'e bakılacak olursa; iki devlet 1967 yılından önce bir bakıma uluslararası baskılar ve çeşitli zorunluluklardan dolayı canı gönülden olmayan bir “özel ilişki” kurmuştu. Ancak 1965'te iki devlet arasında resmi diplomatik ilişkilerin kurulması ve 1966'da Bonn'da Büyük Koalisyon hükümetinin iktidara gelişi ilişkilerin rayına oturmasını sağlamıştır.⁷²

Batı Almanya'da Altı Gün Savaşı'ndan kısa bir süre önce 1966 yılında iktidara gelen Kurt-Georg Kiesinger liderliğindeki Büyük Koalisyon hükümeti, İsrail-Arap

⁶⁴ Oren, Michael B., *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East*, Presidio Press, New York 2002, s. 170, Steinger, Rolf, 2003, s. 89.

⁶⁵ Kellerhoff, Sven Felix, *Sechststagekrieg 1967: So führte Israel seinen Blitzkrieg in der Wüste*, Die Welt, 05.06.2017, <https://www.welt.de/geschichte/article165202517/So-fuehrte-Israel-seinen-Blitzkrieg-in-der-Wueste.html> (13.11.2018); Schreiber, Friedrich und Michael Wolffsohn, *Nahost, Geschichte und Struktur des Konflikts*, 4. Auflage, Leske + Budich, Opladen, 1996, s. 196.

⁶⁶ Steininger, Rolf, “Der Sechststagekrieg”, *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ 19/2007*, Bonn 07.05.2007, Bundeszentrale für politische Bildung 02.05.2007, s. 33-38, s. 33, <http://www.bpb.de/apuz/30496/der-sechststagekrieg?p=all>, (13.11.2018).

⁶⁷ Kamrava, Mehran, *The modern Middle East: a political history since the First World War*, Berkeley: University of California press, 2011, s. 122.

⁶⁸ Neustadt, Amnon, „Israels zweite Staatsgründung. 30 Jahre nach dem Sechs-Tage-Krieg“, Volle, Angelika / Werner Weidenfeld (Hrsg.), *Frieden im Nahen Osten?, Chancen, Gefahren, Perspektiven; Beiträge und Dokumente aus Europa-Archiv und Internationale Politik*, Verlag für Internationale Politik Bonn 1997, s. 125-130; Segev, Tom, *1967: Israels zweite Geburt*, Pantheon Verlag; Bonn, 2. Verlag 2009.

⁶⁹ Bowen, Jeremy, “50. yılında 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu'yu sarsan 6 gün”, In: *BBC Türkçe*, 6 Haziran 2017, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650>, (14.11.2018).

⁷⁰ Steininger, a.g.e., 2003, s. 97-98; Bowen, a.g.e.,

⁷¹ Armaoğlu, Fahir, *Filistin meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988*, No. 299, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1989, s. 320.

⁷² Fink, Carole, “Turning Away From the Past: West Germany and Israel, 1965–1967”, In: Gassert, Philipp, and Alan E. Steinweis, eds., *Coping with the Nazi past: West German debates on Nazism and generational conflict, 1955-1975*, Vol. 2. Berghahn Books, New York 2007, s. 276-293, s. 281-282.

çatışmasında Arap saldırganlığını kınamış ve federal hükümetin bu çatışmalarda tarafsız olduğunu resmen ilân etmiştir.⁷³ Ancak Batı Almanya her ne kadar tarafsızlığını ilân etmiş olsa da tıpkı ABD gibi bariz bir şekilde İsrail yanlıydı.⁷⁴ Diğer yandan hükümetin bu savaştaki pozisyonu “ *faydacı/müsamahakâr tarafsızlık - benevolent neutrality/wohlwollende Neutralität*” olarak nitelendirildi.⁷⁵ Söz gelimi, Bonn resmen tarafsızlığını ilân etmesine rağmen, Yahudi asıllı Alman Dışişleri Bakanı Willy Brandt; “*uluslararası hukuk anlayışı içinde karışmamanın ve resmi olarak tarafsız olmanın, ahlâkî kayıtsızlık ve yüreğin gözyaşı dökmemesi anlamına gelmeyeceği*” sözleri vasıtasıyla İsrail’e olan sempatisini göstermekten çekinmiyordu.⁷⁶ Hatta Batı Almanya bu savaş öncesinde İsrail’i askeri olarak desteklemekten de uzak durmamıştır. Örneğin, 1 Haziran 1967’de Dışişleri Bakanı Brandt, Federal Almanya’nın Orta Doğu’da “tarafsızlık” ve “karışmama” politikası izlediğini açıklamasından 24 saat sonra, insani yardım etiketi altında İsrail’e 20.000 adet gaz maskesi ve askeri kamyonlar ihraç edilmiştir.⁷⁷ Alman hükümeti bununla kalmayarak ülkesi üzerinden İsrail’e gerçekleştirilen Amerikan silah sevkiyatına da sessiz kalmayı yeğlemiştir.⁷⁸ Almanya Altı Gün Savaşı’ndan sonra, İsrail’e 160 milyon marklık kredi vermiştir.⁷⁹

Batı Almanya tarafından İsrail’e verilen destek sadece sözde kalmamış, bu ülkenin seçkinleri, halkı ve medyası aşağıda görüleceği üzere birçok bakımdan İsrail’in arkasında yer aldığını göstermişti.⁸⁰ Örneğin, bir yandan İsrail için yapılan mitingler ve bağışlar hükümet üyeleri tarafından desteklenirken⁸¹ diğer yandan İsrail’e yardım amacıyla birçok bankada bağış hesapları açılıyordu. Yapılan nakdi yardımlara örnek vermek gerekirse, Berlin Senatosu, insani yardımlar çerçevesinde İsrail’e 100.000 mark, Alman Sendikalar Birliği ise 3.000.000 mark bağışta bulundu.⁸² Ayrıca Almanya’nın birçok şehrinde tıpkı Münih’te “*Almanya’daki insanlar İsrail’deki insanlara yardım ediyor - Menschen in Deutschland hilft den Menschen in Israel*” mottosuyla hayata geçirildiği gibi birçok sivil toplum inisiyatifi İsrail lehine gösteriler düzenledi.⁸³ Bunların haricinde Batı Almanya’nın birçok şehrinde İsrail’in varlığının tehlikede olduğu gerekçesiyle bu ülkeyle dayanışma mitingleri düzenlendi ve savaş sonrasında İsrail’de başlayan yeniden yapılanma çalışmaları için binlerce insan gönüllü olarak yazıldı.⁸⁴ Örneğin, Münih’te 6 Haziran 1967

⁷³ Weingardt, Markus A., *Deutsche Israel-und Nahostpolitik: die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949*, Campus Verlag, Frankfurt/Main 2002, s. 190.

⁷⁴ Marcuse, Harold, “The Revival of Holocaust Awareness in West Germany; Israel, and the United States”, In: Fink, Carole, Philipp Gassert and Detlef Junker (eds.), *The World Transformed*. Cambridge Univ. Press, Cambridge 1968, s. 421-438, s. 433, <http://www.history.ucsb.edu/projects/histpublications/files/07922-marcuse1998revivalofholocaustawareness.pdf>, (14.11.2018).

⁷⁵ Hubel, Helmut, “Germany and the Middle East Conflict”, In: Chubin, Shahram, *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects*, Burns & Oates, 1992. s. 41- 54, s. 43; Abediseid, Mohammad, s. 213.

⁷⁶ Weingardt, Markus A., 2002, s. 190; Arnsberg, Gad, Willy Brandt und wir, Friedrich-Ebert-Stiftung, Israel Office, Herzilya 2006, s. 13.

⁷⁷ Hubel, a.g.e., s. 43; Weingardt, 2002, a.g.e., s. 190; Arnsberg, a.g.e., s. 13; Abediseid, a.g.e., s. 213.

⁷⁸ Weingardt, 2002, a.g.e., s. 190.

⁷⁹ Weingardt, 2005, a.g.e., s. 26.

⁸⁰ Elsässer, Jürgen, “Lieber Teheran als Tel Aviv? 50 Jahre deutsch-israelische Beziehungen (III): Die Schaukelpolitik nach 1965”, *Jungle World* 1998/11 Inland, 12.03.1998, <https://jungle.world/artikel/1998/11/lieber-teheran-als-tel-aviv> (14.11.2018); Abediseid, Mohammad, s. 214.

⁸¹ Abu-Samra, Dalia, *Deutschlands Außenpolitik gegenüber Ägypten: Abbruch und Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen (1965 bis 1972)*, Diss. Yayınlanmış Doktora Tezi, Freie Universität Berlin 2002, s. 155, http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/lf/2002/samra/_index.htm, (14.11.2018).

⁸² Abediseid, a.g.e., s. 214; Abu-Samra, a.g.e., s. 155.

⁸³ Abu-Samra, a.g.e., s. 155.

⁸⁴ Vogel, Rolf, *The German path to Israel: A Documentation*, Wolff, London 1969. S. 311-312.

tarihinde binlerce kişinin katılımıyla İsrail lehine büyük bir miting düzenlenmiş aynı günün akşamı ise binlerce lise ve üniversite öğrencisi “kalbimiz İsrail için atıyor” sloganı eşliğinde başka bir gösteri yaptı.⁸⁵ Ayrıca Bonn Katedral Meydanı'nda ünlü yazar Günter Grass ve Sosyal Demokrat Milletvekili Adolf Arnt, Almanlara İsrail'e yardım etme çağrısında bulundular. Sosyal Demokratlar ise, Sosyalist Enternasyonal'e üye olduğu gerekçesiyle İsrail'e tam destek verdi.⁸⁶

Alman toplumunun İsrail'in yanında yer almasında ve bu devlete karşı sempati beslemesinde Alman medyasının yapmış olduğu tek taraflı yayınların önemi hiç kuşkusuz çok büyüktü.⁸⁷ Bu çerçevede Alman medyası; bu savaşı ve sonucunu İncil'de geçen Hz. Davud'un Câlût'a (Golyat) karşı mücadelesi⁸⁸ ve elde ettiği muhteşem zafer olarak sunmak suretiyle, İsrail'e karşı olumlu bir algı yaratmıştır.⁸⁹ Medyanın yarattığı bu olumlu hava neticesinde, Batı Almanya'da yaklaşık 1.600 Alman gönüllü bu savaşta İsrail saflarında savaşmak ve cephe gerisinde yardım hizmetlerinde bulunmak amacıyla İsrail'in Bonn Büyükelçiliğine başvuruda bulundu.⁹⁰

Kenneth Lewan, Almanya'nın ulusal gazetelerinin (Frankfurter Allegemeine Zeitung FAZ, die Welt, Süddeutsche Zeitung vb.) Altı Gün Savaşı'na yönelik tutumlarını analiz ettiği çalışmasında ilginç sonuçlara ulaşmıştır: Alman gazetelerinin okurlarına sadece İsrail'in bakış açısını yansıttığını belirten Lewan, basının Arapları savaşı başlatan taraf olarak gösterdiğini dolayısıyla İsrail'in haklı, Arapların ise saldırgan taraf olarak nitelendirdiğini vurgulamaktadır. Bunun haricinde gazeteler Filistinli mültecilerin ve savaş kurbanlarının acılarını görmezden gelerek İsrail ordusunun kabiliyetini ve kahramanlığını yüceltmıştır.⁹¹ Örneğin, Yahudi asıllı Alman gazeteci Inge Deutschkron'un; “*Federal Cumhuriyet'teki her gazete, her radyo istasyonu, her televizyon kanalı o zamanlar İsrail ordusu gibi görünüyordu*” yönündeki ifadeleri söz konusu dönemde Alman basınının İsrail yanlısı tutumunu şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde gözler önüne sermiştir.⁹² Lewan'a göre, medya Alman toplumunu İsrail'in güvenliğini sağlamak için yeni Arap

⁸⁵ Kraushaar, Wolfgang, “Vom Philosemitismus zum Antizionismus. Der Sechs-Tage-Krieg als Vehikel für eine 180-Grad-Wendung”, Münchner Beiträge zur Jüdischen geschichte und Kultur, Heft 1, Ludwig-Maximilians-Universität München 2017, s. 28-44, s. 31, https://www.jgk.geschichte.uni-muenchen.de/muenchner-beitraege/2017_1/2017_1.pdf, (14.11.2018); Kultusministerkonferenz: Deutschland und Israel Stationen eines einzigartigen Verhältnisses. Oktober 2015, s. 19, https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/PresseUndAktuelles/2015/KMK_Brosch_DeIsrael_Web.pdf, (14.11.2018).

⁸⁶ Abediseid, a.g.e., s. 214.

⁸⁷ Abediseid, a.g.e., s. 215.

⁸⁸ Kur'an-ı Kerim'de Câlût olarak adlandırılan bu kişinin ismi Ahd-i Atık'te Golyat şeklinde geçmektedir. Filistî kavminden (İbr. peliştîm) ve Gat şehriden olan Golyat iri cüssesi sebebiyle âdetâ dev gibi tasvir edilmekte, onun Refaîm denilen ve devasa cüssesiyle meşhur olan bir ırkın bakıyesi olduğuna inanılmaktadır. Filistîlerle yapılan bir savaş esnasında genç yaştaki Hz. Davud'un, yenilmez dedikleri Golyat'ı sapan taşı ile öldürmesi, onu bir kahraman ve halkın gözdesi yapmıştır. Hz. Davud ve Golyat hakkında daha fazla bilgi için bkz. Küçük, Abdurrahman, “Câlût”, İslam Ansiklopedisi, Cilt: 07; s. 38, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c07/c070022.pdf>, (14.11.2018); Kurt, Ali Osman, “İki Kral-İki Hikâye: Kral Saul ve Kral Davut-Tarih ve Mitoloji Işığında Bir Okuma”, MİLEL VE NİHAL inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi Cilt 6, Sayı 1 (2009), s. 261-287, s. 274-277. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/109538>, (14.11.2018).

⁸⁹ Lewan, Kenneth M., Der Nahost-Krieg in der westdeutschen Presse, Pahl-Rugenstein, Köln 1970, s. 134, 141.

⁹⁰ Becker, Ulrike, “Der Sechstagekrieg und die Westdeutschen Medien”, In: Deutsch-Israelische Gesellschaft e.V. Der Sechstagekrieg 1967, Ursachen Verlauf Folgen, Berlin, März 2017, s. 23-29, s. 23. http://www.mideastfreedomforum.org/fileadmin/editors_de/Broschueren/dig_1967_seiten_datenreduziert.pdf, (14.11.2018).

⁹¹ Lewan, 1970, a.g.e., s. 143.

⁹² Deutschkron, Inge, Israel und die Deutschen. Das besondere Verhältnis, Köln 1983, s. 340.

toprakları ele geçirmesi gerektiğine yönelik etkin bir kamuoyu oluşturarak ikna etmeyi başarmıştır.⁹³ Federal Almanya'nın kuruluşundan sonra Alman basınının büyük çoğunluğunu elinde tutan Axel Springer yaşamı boyunca Yahudi çıkarlarının savunucusu olmuştur. Springer'in şirketine bağlı birçok gazete ve dergi İsrail taraftarı yayımlar yapmıştır. Böylece Alman kamuoyunun Araplara ve Filistin sorununa bakış açısı İsrail'in tezlerinden derinden etkilenmiştir.⁹⁴ Diğer yandan Altı Gün Savaşı'na kadar, Alman solunun büyük çoğunluğu İsrail'e sempati duyuyordu. Ancak, Springer'e bağlı gazete ve dergilerin İsrail yanlısı yayımları büyük bir kırılma yaşanmasına neden olmuş, dolayısıyla zamanla İsrail'e ve Alman medyasının tarafgir tutumuna karşı eleştirel sesler yükseldi. Özellikle, Federal Almanya'da ortaya çıkan "Yeni Sol - Neue Linke", Arap bakış açısının meşruiyetini ve Filistinlilerin haklarını savunurken, aynı zamanda İsrail'i Orta Doğu'daki "emperyalizmin" bir temsilcisi olarak görmeye başladı ve Almanya'nın birçok şehrinde Filistin dostu gösteriler düzenlendi.⁹⁵

Federal Almanya'nın Altı Gün Savaşı'nda İsrail'e vermiş olduğu bu destekten sonra İsrail Başbakanı Levi Eşkol Temmuz 1967'de açıklama yaparak ülkesi ve Federal Almanya arasındaki ilişkilerin iyi bir noktaya çıktığını belirtmiştir.⁹⁶ Almanya ve İsrail arasındaki ikili ilişkilerin zirve yapmasına karşın, Arap Birliği Sekreteri *Muhammed Abdulhalik Hassüna* (1952-1972) "*Alman-Arap ilişkilerinin dibe vurduğunun*" altını çizmiştir.⁹⁷ Altı Gün Savaşı'nın patlak vermesinden bir gün sonra, Arap ülkeleri İsrail'e siyasi veya askeri destek sağlayan Batılı ülkelere (ABD, İngiltere ve Federal Almanya Cumhuriyeti) yönelik petrol ambargosu koydu. Ancak Arap ihracatçılarının önemli bir kısmı bu ambargoya uymadığından ve petrol ihtiyacı başka tedarikçiler tarafından karşılandığı için başta Almanya olmak üzere söz konusu ülkeler bu yaptırım kararından ciddi anlamda etkilenmediler.⁹⁸ Arap dünyasının Almanya'nın Altı Gün Savaşı'ndaki tutumuna tepki göstermesi kendini farklı şekillerde göstermiştir. Örneğin başta Cezayir olmak üzere birçok Arap ülkesi Alman gazete ve dergilerinin satışını yasaklamıştır.⁹⁹

Sonuç

Batı Almanya ve İsrail arasındaki nevi şahsına münhasır ilişki biçimi bu ülkenin diğer devletlerle ilişkilerinde bulunmamaktadır. Yukarıda vurgulandığı üzere Batı Almanya'nın Naziler tarafından Yahudi halkına yönelik olarak işlenen soykırım suçunu "Holokost" ve bunun doğurduğu "tarihsel ahlâkî sorumluluğu" kabul etmesi iki ülke

⁹³ Lewan, 1970, a.g.e., s. 173.

⁹⁴ Rosbach, Jens, "Rätselhafte Freundschaft. Neue Forschungsergebnisse über Axel Springers Verhältnis zu den Juden", Deutschlandfunk Kultur. Aus der jüdischen Welt / Archiv, Beitrag vom 13.04.2012, https://www.deutschlandfunkkultur.de/raetselhafte-freundschaft.1079.de.html?dram:article_id=176448, (15.11.2018); Kellerhoff, Sven Feli, "Israel, Axel Springer und die deutsche Linke", Die Welt, 29.03.2011, <https://www.welt.de/kultur/article13000440/Israel-Axel-Springer-und-die-deutsche-Linke.html>, (15.11.2018).

⁹⁵ Büttner, Friedmann und Peter Hünseler, "Die Politische Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Arabischen Staaten", Kaiser, Karl, und Udo Steinbach (Hsrg), Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung, Oldenbourg, München/Wien 1981, s. 111-152, s. 127-128.

⁹⁶ Weingardt, 2005, a.g.e., s. 26.

⁹⁷ "Aynı yerde"

⁹⁸ Crane, Keith, et al. *Imported oil and US national security*, Rand Corporation, 2009, s. 26-27, Jstor "Chapter Title: Oil as a Foreign Policy Instrument" ve Defense Technical Information Center. <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg838uscc.11> ve <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a499726.pdf>, (15.11.2018)

⁹⁹ Abediseid, a.g.e., s. 217.

arasındaki ilişkilerin başlangıcını oluşturmuştur. İşte Batı Almanya'nın İsrail politikası; bu ülkenin siyasi ya da ekonomik çıkarlarından ziyade bu tarihsel sorumluluğun kabulü bağlamında İsrail'in varlığını ve güvenliğini teminat alma ilkesi çerçevesinde Yahudilerin kayıtsız şartsız desteklenmesi doğrultusunda şekillenmiştir.

Batı Almanya'nın İsrail politikasının belirlenmesinde sadece “tarihsel ahlâkî sorumluluk” ilkesi etkili olmamıştır. Bu bağlamda reel politik mülahazalar da önemli bir rol oynamıştır. Yani Batı Almanya'nın Batı ittifakı içinde yer alması ve ABD ile ittifak ilişkisi içine girmesi İsrail'e yönelik olumlu bir tutum geliştirilmesinde belirleyici olmuştur. Soykırımın sorumluluğunun hissedilmesi ve buna bağlı olarak fail/mağdur rollerinin içselleştirilmesiyle üstlenilen tarihsel ahlâkî sorumluluk Batı Almanya'nın İsrail'in varlığını ve güvenliğini sağlamayı kendi varlık nedeni olarak görmesine yol açmıştır. Bundan dolayı İsrail'i siyasi, ekonomik ve askeri alanlarda kayıtsız şartsız olarak desteklemiştir. Bunu kuvveden fiile çıkaran Almanya Süveyş Krizi'nde İsrail'e arka çıktığı gibi daha sonra bu ülkeyle imzalamış olduğu gizli silah anlaşması ile de gereğini yapmaktan kaçınmamıştır.

Almanya Altı Gün Savaşı'nda her ne kadar resmen tarafsızlığını ilân etmiş olsa da; hükümet, siyasal seçkinler, medya ve toplum İsrail'i alenen destekleyerek ikiyüzlü bir politika sergilemiştir. Yukarıdaki çözümlerde ortaya konulduğu üzere bu savaşta İsrail uluslararası hukuku çiğneyerek kendisine ait olmayan toprakları işgal etmiş ve binlerce Filistinliyi mülteci durumuna düşürmüştür. Ancak Batı Almanya bütün bu olanları görmezden gelerek en ufak eleştiri dahi yapmamıştır. Bu bağlamda Almanya bir yandan kendi ülkesinde yapılan haksızlıklara karşı tarihsel ahlâkî sorumluluğunu yerine getirirken, diğer yandan İsrail tarafından yapılan insan hakları ve uluslararası hukuk ihlallerini dile getirmekten kaçınmamalıdır. Bu da Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyi'ne daimi üye olma politikası güden Almanya'nın uluslararası topluma karşı bir sorumluluğudur.

KAYNAKLAR

- Abediseid, Mohammad, *Die deutsch-arabischen Beziehungen: Probleme und Krisen*, Vol. 15, Zeitpolitik. Seewald Verlag, Stuttgart 1976.
- Abu-Samra, Dalia, *Deutschlands Außenpolitik gegenüber Ägypten: Abbruch und Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen (1965 bis 1972)*, Diss. Yayınlanmış Doktora Tezi. Freie Universität Berlin 2002, http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/lf/2002/samra/_index.htm, (14.11.2018).
- Armaoğlu, Fahir, Filistin meselesi ve Arap-İsrail savaşları, 1948-1988. No. 299, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, Ankara 1989.
- Armaoğlu, Fahir, 20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984.
- Arnsberg, Gad, *Willy Brandt und wir*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Israel Office, Herzilya 2006.
- Asseburg, Muriel, “Fifty years of German-Israeli diplomatic relations: whither the miracle of reconciliation?.”, Stiftung Wissenschaft und Politik SWP Comments 27, May 2015, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/comments/2015C27_ass.pdf, (11.11.2018).
- Banchoff, Thomas, “Historical Memory and German Foreign Policy: The Cases of Adenauer and Brandt”, *German Politics & Society* Vol. 14, No. 2 (39), Summer 1996, s. 36-53, s. 36, In: Jstor, Published by: Berghahn Books, <http://www.jstor.org/stable/23736443>, (10.11.2018).
- Becker, Ulrike, Der Sechstagekrieg und die Westdeutschen Medien, Deutsch-Israelische Gesellschaft e.V. Der Sechstagekrieg 1967, Ursachen Verlauf Folgen, Berlin, März 2017, s. 23-29, http://www.mideastfreedomforum.org/fileadmin/editors_de/Broschueren/dig_1967_seiten_datenreduziert.pdf, (14.11.2018).
- Belkin, Paul, “Germany’s Relations with Israel: Background and Implications for German Middle East Policy”, Library of Congress Washington DC Congressional Research Service, January 19, 2007, s. 2, <https://apps.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a464690.pdf>, (12.11.2018).
- Berenbaum, Michael, “Holocaust”, In: Encyclopaedia Britannica, 2018. <https://www.britannica.com/event/Holocaust>, (09.11.2018).
- Billon, Laure, “La RDA face au génocide juif ou la Shoah sous silence”, s. 1, http://chs.univ-paris1.fr/genocides_et_politiques_memorielles/RDA.pdf, (12.11.2018).
- Büttner, Friedmann und Peter Hünseler. “Die Politische Beziehungen zwischen der Bundesrepublik Deutschland und den Arabischen Staaten”, Kaiser, Karl, und Udo Steinbach (Hsrg). Deutsch-arabische Beziehungen. Bestimmungsfaktoren und Probleme einer Neuorientierung. Oldenbourg, München/Wien 1981. S. 111-152.
- Bowen, Jeremy. “50. yılında 1967 Arap-İsrail Savaşı: Orta Doğu’yu sarsan 6 gün”, BBC Türkçe, 6 Haziran 2017. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40157650>, (12.11.2018).
- Cleveland, William L. *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çev. Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- Colschen, Lars, *Deutsche Außenpolitik*. Vol. 3195. UTB, Paderborn 2010.
- Crane, Keith, et al. *Imported oil and US national security*, Rand Corporation, 2009, s. 26-27, In: Jstor “Chapter Title: Oil as a Foreign Policy Instrument” ve Defense Technical Information Center, <https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg838uscc.11> ve <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a499726.pdf>, (15.11.2018).
- Çam, Esat, *Çağdaş Devlet Sistemleri*, Der Yayınları, İstanbul 2000.

- Deutschkron, Inge. *Israel und die Deutschen. Das besondere Verhältnis.* Köln 1983.
- Elsässer, Jürgen, “Lieber Teheran als Tel Aviv? 50 Jahre deutsch-israelische Beziehungen (III): Die Schaukelpolitik nach 1965”, In: *Jungle World* 1998/11 Inland, 12.03.1998, <https://jungle.world/artikel/1998/11/lieber-teheran-als-tel-aviv>, (14.11.2018)
- Feldman, Lily Gardner, *Germany's foreign policy of reconciliation: from enmity to amity*, Rowman & Littlefield Publishers, New York 2012.
- Fink, Carole, “Turning Away From the Past: West Germany and Israel, 1965–1967”, Gassert, Philipp, and Alan E. Steinweis, eds., *Coping with the Nazi past: West German debates on Nazism and generational conflict, 1955-1975.* Vol. 2. Berghahn Books, New York 2007, s. 276-293.
- Glaessner, Gert-Joachim, *German democracy: from post-World War II to the present day*, Berg, Oxford – New York 2005.
- Gräßler, Florian, *War die DDR totalitär?*, Nomos Verlagsgesellschaft GmbH & Co. KG, Band 30, Baden-Baden 2014.
- Hubel, Helmut, “Germany and the Middle East Conflict.”, Chubin, Shahram. *Germany and the Middle East: Patterns and Prospects.* Burns & Oates, London 1992, S. 41- 54.
- Hünseler, Peter, *Die außenpolitischen Beziehungen der Bundesrepublik Deutschland zu den arabischen Staaten von 1949-1980*, Vol. 143, P. Lang, Frankfurt am Main 1990.
- Kamrava, Mehran, *The modern Middle East: a political history since the First World War*, Berkeley: University of California Press, 2011.
- Kauders, Anthony D., “History as censure: “Repression” and “philo-Semitism” in postwar Germany”, *History & Memory* Vol. 15, No. 1 (Spring/Summer 2003), s. 97-122, s. 110, Jstor, Published by: Indiana University Press, <http://www.jstor.org/stable/10.2979/HIS.2003.15.1.97>, (12.11.2018).
- Kellerhoff, Sven Feli, “Israel, Axel Springer und die deutsche Linke”, *Die Welt*, 29.03.2011, <https://www.welt.de/kultur/article13000440/Israel-Axel-Springer-und-die-deutsche-Linke.html>, (15.11.2018).
- Kellerhoff, Sven Felix, *Sechstagekrieg 1967: So führte Israel seinen Blitzkrieg in der Wüste*, *Die Welt*, 05.06.2017, <https://www.welt.de/geschichte/article165202517/So-fuehrte-Israel-seinen-Blitzkrieg-in-der-Wueste.html>, (13.11.2018).
- Kilian, Werner, *Die Hallstein-Doktrin: Der diplomatische Krieg zwischen der BRD und der DDR 1955-1973: Aus den Akten der beiden deutschen Außenministerien.* Vol. 7. Duncker & Humblot, 2001.
- Kraushaar, Wolfgang, “Vom Philosemitismus zum Antizionismus, Der Sechs-Tage-Krieg als Vehikel für eine 180-Grad-Wendung”, *Münchener Beiträge zur Jüdischen geschichte und Kultur.* Heft 1, Ludwig-Maximilians-Universität München 2017, s. 28-44.
- Krell, Gert, “Shadows from the Past: the Nazi-Regime, the Holocaust, and Germany's Relationship towards the Israeli-Palestinian Conflict”, *PRIF Working Paper*, No. 26, Leibniz-Institut Hessische Stiftung Friedens- und Konfliktforschung (HSFK), November 2015, s. 2. https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_publicationen/PRIF_WP_26.pdf, (10.11.2018).
- Kultusministerkonferenz: *Deutschland und Israel Stationen eines einzigartigen Verhältnisses.* Oktober 2015, https://www.kmk.org/fileadmin/Dateien/pdf/PresseUndAktuelles/2015/KMK_Brosch_DeIsrael_Web.pdf, (12.11.2018).
- Kurt, Ali Osman, “İki Kral-İki Hikâye: Kral Saul ve Kral Davut-Tarih ve Mitoloji Işığında Bir Okuma”, *MİLEL VE NİHAL inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi* Cilt 6, Sayı 1 (2009), s. 261-287, s. 274-277, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/109538>, (14.11.2018).

- Küçük, Abdurrahman, “Câlût”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 07; s. 38, <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c07/c070022.pdf>, (14.11.2018).
- Lewan, Kenneth M., *Der Nahost-Krieg in der westdeutschen Presse*, Pahl-Rugenstein, Köln 1970.
- Lewan, Kenneth M., “How West Germany Helped to Build Israel.” *Journal of Palestine Studies* Vol. 4, No. 4 (Summer 1975). S. 41-64, s. 41-42, Jstor, Published by: on behalf of the University of California Press Institute for Palestine Studies, <http://www.jstor.org/stable/2535601>, (09.11.2018).
- Marcuse, Harold, “The Revival of Holocaust Awareness in West Germany; Israel, and the United States”, Fink, Carole, Philipp Gassert and Detlef Junker (eds.), *The World Transformed*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1968, S. 421-438, <http://www.history.ucsb.edu/projects/histpublications/files/07922-marcuse1998revivalofholocaustawareness.pdf>, (14.11.2018).
- Maull, Hanns W., “Die prekäre Kontinuität: Deutsche Außenpolitik zwischen Pfadabhängigkeit und Anpassungsdruck.” Manfred G. Schmidt/ Reimut Zohlnhöfer (Hrsg.), *Regieren in der Bundesrepublik Deutschland, Innen- und Außenpolitik seit 1949*, Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2006, s. 421-445.
- Mushaben, Joyce Marie, “From Staatsräson to Realpolitik: Reconfiguring German–Israeli Relations”, *Becoming Madam Chancellor: Angela Merkel and the Berlin Republic*. Cambridge University Press, Cambridge 2017. S. 84-120. <https://doi.org/10.1017/9781108278232.005>, (09.01.2019).
- Muth, Ingrid. *Die DDR-Außenpolitik 1949-1972: Inhalte, Strukturen, Mechanismen*, Ch. Links Verlag, 2. Auflage Berlin 2001.
- Neuberger, Benyamin, “Israel und Deutschland”, *Emotionen, Realpolitik und Moral, Aus Politik und Zeitgeschichte*, APuZ 15/2005, Bonn 11.04.2005, Bundeszentrale für politische Bildung 04.04.2005, s. 14-22, <http://www.bpb.de/apuz/29122/israel-und-deutschland-emotionen-realpolitik-und-moral?p=all>, (13.11.2018).
- Neustadt, Amnon, „Israels zweite Staatsgründung. 30 Jahre nach dem Sechs-Tage-Krieg“. Volle, Angelika / Werner Weidenfeld (Hrsg.), *Frieden im Nahen Osten?. Chancen, Gefahren, Perspektiven; Beiträge und Dokumente aus Europa-Archiv und Internationale Politik*. Verlag für Internationale Politik Bonn: 1997.
- Niclauß, Karlheinz, *Kanzlerdemokratie: Regierungsführung von Konrad Adenauer bis Angela Merkel*, Springer-Verlag, 3. Auflage, Wiesbaden 2015.
- Oren, Michael B., *Six days of war: June 1967 and the making of the modern Middle East*, Presidio Press, New York 2002.
- Osterer, Oren, *Das Israelbild in Tageszeitungen der DDR*, Diss., Yayınlanmış Doktora Tezi, LMU, München, 2014, s. 49, https://edoc.ub.uni-muenchen.de/16472/1/Osterer_Oren.pdf, (12.11.2018).
- Postone, Moishe, “Anti-Semitism and National Socialism: Notes on the German Reaction to “Holocaust”,” *New German Critique* No. 19, Special Issue 1: Germans and Jews (1980), s. 97-115, s. 98. In: Jstor, Published by: Duke University Press, <https://www.jstor.org/stable/487974>, (12.11.2018).
- Reinicke, Andreas, “German-Israeli relations”, Perthes, Volker (ed.), *Germany and the Middle East: Interests and Options*, Heinrich Böll Foundation, 2003, s. 78-89, s. 78, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/fachpublikationen/GermanyAndTheMiddleEast_mit_Kopierschutz.pdf, (13.11.2018).

- Rensmann, Lars, "Collective guilt, national identity, and political processes in contemporary Germany", Branscombe, Nyla B. and Bertjan Doosje (eds.), *Collective guilt: International perspectives*, Cambridge University Press, 2004, s. 169-190.
- Rosbach, Jens, "Rätselhafte Freundschaft. Neue Forschungsergebnisse über Axel Springers Verhältnis zu den Juden", *Deutschlandfunk Kultur*, Aus der jüdischen Welt / Archiv, Beitrag vom 13.04.2012, https://www.deutschlandfunkkultur.de/raetselhaftefreundschaft.1079.de.html?dram:article_id=176448, (15.11.2018).
- Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann und Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007.
- Schreiber, Friedrich und Michael Wolffsohn, *Nahost, Geschichte und Struktur des Konflikts*, 4. Auflage, Leske + Budich. Opladen, 1996.
- Segev, Tom, 1967: *Israels zweite Geburt*, Pantheon Verlag; Bonn, 2. Verlag 2009.
- Stein, Shimon, "Germany-Israel Relations: Unique or Normal?" *The Institute for National Security Studies INSS Insight No. 1030*, March 7, 2018. <http://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2018/03/No.-1030.pdf>, (13.11.2018).
- Serr, Marcel, "Zur Geschichte der deutsch-israelischen Rüstungskooperation", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 6/2015, Bonn, 02.02.2015, Bundeszentrale für Politische Bildung 30.01.2015, s. 23-28, <http://www.bpb.de/apuz/199900/zur-geschichte-der-ruestungskooperation?p=all>, (13.11.2018).
- Steininger, Rolf, *Der Nahostkonflikt*. Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main 2003.
- Steininger, Rolf, "Der Sechstagekrieg", *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 19/2007. Bonn 07.05.2007, Bundeszentrale für politische Bildung 02.05.2007, s. 33-38, <http://www.bpb.de/apuz/30496/der-sechstagekrieg?p=all>, (12.11.2018).
- Steininger, Rolf, *Germany and the Middle East: From Kaiser Wilhelm II to Angela Merkel*. Berghahn Books, 2018.
- Stauber, Roni, "“Realpolitik” and the Burden of the past: Israeli Diplomacy and the ‘Other Germany’", *Israel Studies* Vol. 8, No. 3, Israel and the Holocaust (Fall 2003), s. 100-122, Jstor, Published by: Indiana University Press, <https://www.jstor.org/stable/30245619>, (12.11.2018).
- Timm, Angelika, "Israel - Die Gründung des Staates Israel", In: Bundeszentrale für politische Bildung (bpb) 28.3.2008, <http://www.bpb.de/internationales/asien/israel/44995/gruendung-des-staates-israel>, (13.11.2018).
- Ufkotte, Udo K., *Interessenspezifische Nahostpolitik der Grossmächte im Nahen Osten 1948-1979: sowjetische, amerikanische, französische und britische Waffenexporte an die Nahost-Staaten Israel und Ägypten in den Jahren 1948 bis 1979, im Kontext der Nahostpolitik der Geberländer, unter besonderer Berücksichtigung der damit angestrebten Einflussnahme*, Haag+ Herchen, 1984.
- Vogel, Rolf, *The German path to Israel: A Documentation*, Wolff, London 1969.
- Walt, Stephen M., *The origins of alliance*, Cornell University Press, New York 1990.
- Witzthum, David, "Unique dilemmas of German-Israeli relations. A political avoidance of tragedy." Chubin, Shahram (ed.), *Germany and the Middle East. Patterns and Prospect*. Burns & Oates, London 1992, s. 55-92.
- Weingardt, Markus A., *Deutsche Israel-und Nahostpolitik: die Geschichte einer Gratwanderung seit 1949*, Campus Verlag, Frankfurt/Main 2002.
- Weingardt, Markus A., "Deutsche Israelpolitik: Etappen und Kontinuitäten." *Aus Politik und Zeitgeschichte APuZ* 15/2005, Bonn, 11. April 2005, Bundeszentrale für politische Bildung 4.4.2005, s. 22-31, <http://www.bpb.de/apuz/29124/deutsche-israelpolitik-etappen-und-kontinuitaeten?p=all>, (12.11.2018).

Wolffsohn, Michael, “Das deutsch-israelische Wiedergutmachungsabkommen von 1952 im internationalen Zusammenhang”, *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, Jahrgang 36. Heft. 4, Institut für Zeitgeschichte, München-Berlin 1988, s. 691-731, https://www.ifz-muenchen.de/heftarchiv/1988_4_3_wolffsohn.pdf, (12.11.2018).

Wolffsohn, Michael & Brechenmacher, Thomas, “Israel”, Schmidt, Siegmund, Gunther Hellmann, and Reinhard Wolf, *Handbuch zur deutschen Außenpolitik*, Vol. 306, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2007, s. 506-520.

Zimmermann, Rolf, Historische Verantwortung Heidbrink, Ludger, Claus Langbehn, and Janina Loh (Hrsg.), *Handbuch Verantwortung*. Springer-Verlag, Wiesbaden 2017, s. 625-644.